

INTERNATIONAL ASSOCIATION
RAZI
FOR MEDICINE & PSYCHOTHERAPY

UNIVERSITÄT
MARBURG
KLINIKUM

Philipps
Universität
Marburg

PSYCHOLOGICAL INSTITUTE
UNIVERSITÄT MARBURG
KLINIKUM
Chemie-Cluster
Department of Psychosomatic
Medicine & Psychotherapy

چهارمین کنفرانس بین‌المللی روان‌تنی

ارزیابی و مداخلات روانشناختی در اختلالات روان‌تنی

اعتیاد و اختلالات روان‌تنی

۲۶ تا ۲۸ مهر ۱۳۹۱

دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان (اصفهان)

فرا تحلیل مداخلات روانشناختی بر کاهش گرایش به مواد مخدر

محمد رضا مرادی^۱ - شیما قلمزن^۲ - فرنوش کاویان پور^۳

چکیده

هدف: در سال‌های اخیر روانشناسان در زمینه‌ی کاهش گرایش به مواد مخدر به دنبال سنجش اعتبار و کارآیی درمان‌های روانشناختی بوده‌اند. در این خصوص فراتحلیل با یکپارچه کردن نتایج حاصل از انجام تحقیقات مختلف، میزان اثر روش‌های درمان را مشخص می‌نماید. پژوهش حاضر نیز بر آن است تا با استفاده از الگوی پژوهشی فراتحلیل، میزان اثرگذاری درمان‌های روانشناختی را بر کاهش میزان گرایش به مواد مخدر مورد بررسی قرار دهد. **روش پژوهش:** بدین منظور ۱۳ پژوهش که از لحاظ روش‌شناختی مورد قبول بود، انتخاب و فراتحلیل بر روی آنها انجام گرفت. ابزار پژوهش عبارت از چک‌لیست فراتحلیل بود. **یافته‌ها:** یافته‌های پژوهش نشان داد اندازه اثر درمان‌های روانشناختی بر کاهش میزان گرایش به مواد مخدر ۰/۳۸ بود. این میزان اندازه اثر مطابق جدول کوهن در حد متوسط قرار دارد.

کلید واژه‌ها: فراتحلیل، مداخلات روانشناختی، مواد مخدر

A Meta-Analysis about Effective psychological intervention

on reducing tendency to drugs

Abstract

Objective: This research intends to provide a meta-analysis of previous research on Effective psychological intervention on reducing tendency to drugs. Therefore, one main question about Effective psychological intervention on reducing tendency to drugs were posed.

Method: To answer this question from among all research on Effective psychological intervention on reducing tendency to drugs previously carried out throughout Iran, ۱۳ research studies which were acceptable in terms of methodology and exhibited inclusive criteria were selected for the Meta-analysis.

^۱- نویسنده مسئول: کارشناس ارشد روانشناسی و آموزش کودکان با نیازهای خاص دانشگاه اصفهان. s.rezamoradi@yahoo.com

^۲- کارشناس ارشد روانشناسی و آموزش کودکان با نیازهای خاص دانشگاه اصفهان

^۳- کارشناس ارشد روانشناسی و آموزش کودکان با نیازهای خاص دانشگاه اصفهان

Results: Based on the results of this met-analysis, the effect size of the Effective psychological intervention on reducing tendency to drugs was moderate (۰/۳۸).

Keywords: Meta-Analysis, Psychological intervention, Drugs

مقدمه

درمان اعتیاد به مواد مخدر به دلایل متعددی موفقیت آمیز نبوده است. فرد معتاد از تاثیر مواد لذت می برد. چیزهای اندکی ممکن است جایگزین مواد شود و به اعتقاد بسیاری به عنوان یک شیوه زندگی در خرده فرهنگ معتاد شکل گرفته است (ورمسر، ۱۹۸۱؛ زونکر، ۱۹۸۶).

بنابراین درمان گرایش به مواد از اهمیت بالایی برخوردار است. در طی سال های گذشته برنامه های درمانی مختلفی برای درمان اعتیاد معرفی شده اند اما همچنان شاهد عدم موفقیت برخی بیماران در این برنامه های درمانی هستیم. برنامه های درمانی در قالب درمان های دارویی و غیر دارویی ایفای نقش کرده اند. از جمله درمان های دارویی موثر در طی سال های گذشته درمان نگهدارنده با داروی متادون بوده است.

از مهم ترین عوامل تاثیرگذار بر نتایج درمانی بیماران، که در پژوهش های مختلف به آنها اشاره شده است، ویژگی های شخصیتی و رفتاری مثل تکانشگری، ولع مصرف و مولفه های شدت اعتیاد (همچون مدت زمان مصرف مواد، نوع مواد مصرفی، پیامدهای ناشی از تداوم مصرف مواد و تعدد ترک های نا موفق می باشد (دوران و همکاران، ۲۰۰۶؛ پری و همکاران، ۲۰۰۵؛ مولر و همکاران، ۲۰۰۱، به نقل از واکسمن، ۲۰۰۹؛ فاکسو همکاران، ۲۰۰۵).

جهت حل این مشکل تا کنون روش های درمانی گوناگونی از قبیل رفتاری، شناختی-رفتاری، حل مساله، آموزش های مهارت های زندگی، ذهن آگاهی و سایر روش ها مورد استفاده قرار گرفته اند که نتایج گزارش شده در مورد میزان اثربخشی این روش ها با یکدیگر تناقض دارد. با توجه به مطالب فوق و اهمیت موضوع به نظر می رسد که انجام یک فراتحلیل به روشن ساختن مقدار واقعی تاثیر شیوه های درمان بر بهبود گرایش به مواد مخدر کمک خواهد کرد. در واقع این تحقیق با استفاده از روش فراتحلیل در پی پاسخگویی به این سوال است که میزان تاثیر شیوه های درمان روانشناختی بر کاهش گرایش به مواد مخدر چقدر می باشد.

روش

در این تحقیق با توجه به هدف پژوهش از روش فراتحلیل استفاده شده است. فراتحلیل روشی است آماری برای بررسی کمی و ترکیب نتایج تحقیقات مشابه اما مستقل از یکدیگر (شارون و نرمند^۱، ۱۹۹۹). فراتحلیل، تحلیل تحلیل ها یا تحلیل مجموعه ای از نتایج مطالعات

^۱ -Sharon & Normand

جداگانه به منظور ترکیب یافته‌هاست (وولف^۱، ۱۹۸۶). فراتحلیل عملی آماری برای ترکیب نتایج به منظور دستیابی به یک جمع‌بندی است (کار^۲، ۲۰۰۲؛ کورتز^۳، ۲۰۰۲). امروزه فراتحلیل جایگاه ویژه‌ای در عرصه‌ی پژوهش به خود اختصاص داده است (ازکیا و توکلی، ۱۳۸۲). فراتحلیل جزئی از یک مطالعه‌ی نظام‌دار است. به طور کلی در مطالعات مروری نظام‌دار مراحل زیر انجام می‌گیرد:

- تعیین پرسش تحقیق
- تعیین ملاک‌های وارد کردن یا خارج کردن پژوهش‌ها در مطالعه
- یافتن پژوهش‌های مربوط
- ارزیابی کیفیت مطالعه
- خلاصه سازی اطلاعات و داده‌ها
- تحلیل اطلاعات
- انجام تحلیل حساسیت
- ارائه‌ی نتایج

(جکسون و اوامالی^۴، ۲۰۰۴).

در فراتحلیل، اصل اساسی عبارتست از محاسبه‌ی اندازه اثر برای تحقیقات مجزا و جداگانه و برگرداندن آنها به یک ماتریس مشترک (عمومی) و آنگاه ترکیب آنها برای دستیابی به میانگین اثر (عابدی، ۱۳۸۰). اندازه اثر نشان‌دهنده‌ی میزان یا درجه حضور یک پدیده در جامعه است. با در دست داشتن آماره‌هایی مانند F و T می‌توان شاخص اندازه اثر مربوط به آنها (r) را برآورد کرد. براساس نظر کوهن^۵ (۱۹۸۸) برای شاخص r اندازه اثرهای ۰/۱، ۰/۳ و ۰/۵ به ترتیب کوچک، متوسط و بزرگ قلمداد می‌شود (جدول ۱):

جدول ۱: تفسیر اندازه اثر کوهن

r	اندازه اثر
۰/۱	کم
۰/۳	متوسط
۰/۵	زیاد

منبع: آنکم^۶ (۲۰۰۵)

^۱ -Wolf

^۲ -Carr

^۳ -Koretz

^۴ -Jackson & Omalley

^۵ -Cohen

^۶ -Ankem

جامعه آماری

جامعه آماری پژوهش، تحقیقات چاپ شده در مجلات علمی-پژوهشی بودند که در طول بیست سال گذشته (۱۳۷۰-۱۳۹۰) در زمینه اثر بخشی مداخلات روانشناختی و گرایش مصرف مواد مخدر (و متغیرهای مرتبط با آن) انجام شده‌اند که حجم نمونه‌ی نسبتاً بزرگی داشته و از لحاظ روایی و پایایی ابزار اندازه‌گیری و روش نمونه‌گیری شرایط لازم را داشته‌اند. مکان‌ها و منابعی که برای گردآوری تحقیقات انجام شده در این زمینه به آنها مراجعه شد عبارتند از: آرشیو مجلات علمی-پژوهشی موجود در کتابخانه‌های دانشکده‌ی علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه‌های اصفهان، وب سایت مرکز اسناد و مدارک علمی ایران (IranDoc)، وب سایت پایگاه اطلاعات علمی ایران (Sid)، وب سایت بانک اطلاعات نشریات کشور (Magiran).

نمونه و روش نمونه‌گیری

در این فراتحلیل پژوهش‌هایی که از لحاظ روش شناختی شرایط لازم را احراز کرده‌اند، به کار رفته است. یعنی از مقاله‌هایی که ملاک‌های درون‌گنجی^۱ را داشته‌اند، استفاده شده است که تعداد این تحقیقات ۱۶ عدد بوده است. معیارهای درون‌گنجی این پژوهش عبارت بودند از: موضوع پژوهش مداخلات روانشناختی باشد، تاثیر مداخلات روانشناختی روی گرایش به مواد مخدر یا متغیرهای مرتبط با آن مورد بررسی قرار گرفته باشد. معیارهای برون‌گنجی^۲ این پژوهش عبارت بودند از: موضوع پژوهش غیر از مداخلات روانشناختی باشد؛ گرایش به مواد مخدر در آن بررسی نشده باشد، بررسی در قالب طرح‌های همبستگی انجام شده باشد.

ابزار پژوهش

در این فراتحلیل برای جمع‌آوری اطلاعات از ابزارهای زیر استفاده شده است: منابع دست اول، در این پژوهش تحقیقات مربوط به موضوع پژوهش که ملاک‌های درون‌گنجی را داشته‌اند، مورد استفاده قرار گرفتند. چک لیست تحلیل محتوا، از این چک لیست برای استخراج اطلاعات لازم برای انجام فراتحلیل از محتوای مقاله‌های پژوهشی دارای ملاک‌های درون‌گنجی استفاده شد. صرفاً پژوهش‌هایی برای فراتحلیل انتخاب شدند که روایی و پایایی آنها محرز شده بود. در جدول ۲ مشخصات تحقیقات انتخاب شده برای فراتحلیل آمده است:

^۱-Inclusive criteria

^۲-Exclusive criteria

جدول ۲: مشخصات تحقیقات انتخاب شده برای فراتحلیل

ردیف	نویسندگان	عنوان	تاریخ	n	آمار	سطح معناداری	اندازه اثر	مکان
۱	حمیدرضا احمد خانیها منوچهر قرایی پور لیلی پناغی	اثربخشی مدیریت وابستگی در وابستگی به مواد افیونی	۱۳۸۳	۶۰	تحلیل واریانس	۰/۰۵	۰/۲۱	تهران
۲	ناصر سراج خرمی علی اکبر سیف	اثربخشی درمان های رفتاری، شناختی و گروه درمانی در درمان اعتیاد به مواد مخدر	۱۳۸۲	۶۴	T مستقل	۰/۰۵	۰/۲۰	دزفول
۳	حمیدرضا احمد خانیها منوچهر قرایی پور لیلی پناغی	اثربخشی درمان شناختی- رفتاری در وابستگی به مواد افیونی	۱۳۸۳	۶۰	تحلیل واریانس	۰/۰۱	۰/۳۰	تهران
۴	مختار ملک پور بیژن قربانی	تاثیر روش های تغییر نگرش و ابراز وجود بر عدم گرایش به مصرف مواد معتادان داوطلب	۱۳۸۲	۷۲	کواریانس	۰/۰۰۲	۰/۲۴	اصفهان
۵	علیرضا میر احمدی زاده و همکاران	تاثیر آموزش پیشگیری از سوء مصرف مواد بر آگاهی و نگرش سربازان	۱۳۸۸	۲۳۵	T جفتی	۰/۰۰۱	۰/۲۰	فارس
۶	رحیم حبیبی و همکاران	تاثیر آموزش حل مساله تعدیل شده با رویکرد خانواده محور بر میزان عزت نفس مدد جوینان وابسته به مواد مخدر	۱۳۸۹	۶۰	T مستقل	۰/۰۰۰۱	۰/۴۸	مشهد
۷	روح... حدادی رضا رستمی عباس رحیمی نژاد	اثربخشی گروه درمانی شناختی- رفتاری کنترل تکانه بر کاهش	۱۳۸۸	۳۰	کواریانس	۰/۰۰۱	۰/۵۶	تهران

						تکانشگری، ولع مصرف و شدت اعتیاد در معتادان به کراک		
حومه تهران	۰/۲۳	۰/۰۵	کواریانس	۵۰	۱۳۸۸	اثربخشی آموزش مولفه های تاب آوری بر کاهش آسیب پذیری به اعتیاد	حمید رضا زرین کلک	۸
تهران	۰/۴۶	۰/۰۰۱	کواریانس	۴۵	۱۳۸۷	اثربخشی درمان های فرانظری و شناختی-رفتاری بر بهبود خود کارآمدی پرهیز در نوجوانان وابسته به مواد	مصطفی جعفری شهریار شهیدی علیرضا عابدین	۹
اصفهان	۰/۴۳	۰/۰۱	کواریانس	۳۰	۱۳۸۴	تاثیر آموزش شناختی-رفتاری زوجین در کاهش گرایش به مواد مخدر بیماران وابسته به مواد مخدر	عاطفه ترکی مریم السادات فاتحی زاده	۱۰
کردستان	۰/۲۴	۰/۰۰۹	تحلیل واریانس	۲۰	۱۳۸۰	اثربخشی مشاوره گروهی به شیوه شناختی-رفتاری در کاهش بازگشت به اعتیاد در معتادان	منوچهر رعدی ایران باغبان سید احمد احمدی	۱۱
اصفهان	۰/۲۰	۰/۰۲	کواریانس	۱۰۰	۱۳۸۱	اثربخشی اجتماع مدار بر نیمرخ روانی سوئ مصرف کنندگان مواد	سید کمال صدیقی مهرداد کلانتری غفور موسوی	۱۲
اصفهان	۰/۷۷	۰/۰۰۱	کواریانس	۱۶	۱۳۸۸	اثربخشی زوج درمانی با رویکرد سیستمی بر میزان تمایل و احتمال سوئ مصرف تریاک در معتادان	فرشته آیین و همکاران	۱۳
-	۰/۳۸	-	-	-	-	اندازه اثر کل	-	۱۴

شیوهی اجرا

مراحل اجرای این فراتحلیل عبارت بود از: تعریف مسأله‌ی پژوهش، کدگذاری تحقیقات، بیان تفصیلی معیارهای انتخاب پژوهش‌ها، جست‌وجوی تحقیقات انجام شده در زمینه‌ی اثربخشی مداخلات روانشناختی بر کاهش گرایش به مواد مخدر، انتخاب تحقیقات برای فراتحلیل، ارزیابی مقالات پژوهشی، خلاصه کردن نتایج، محاسبه‌ی اندازه‌های اثر، تدوین سوالات و فرضیه‌های پژوهشی فراتحلیل، تجزیه و تحلیل توصیفی پژوهش‌ها، توصیف و تفسیر اندازه‌های اثر و ترکیب مطالعات و انتخاب نوع تحقیق.

روش تحلیل داده‌ها

با توجه به اینکه پژوهش‌های مربوط به موضوع اثربخشی مداخلات روانشناختی بر کاهش گرایش به مواد مخدر که برای انجام فراتحلیل گردآوری شد، هیچ کدام اندازه‌های اثر را گزارش نکرده بودند، در این فراتحلیل آماره‌های پژوهش‌های مختلف با استفاده از رویکرد هانتر و اشمیت^۱ به شاخص I تبدیل شد و سپس اندازه‌های اثر محاسبه شده با استفاده از جدول راهنمای تفسیر اندازه کوهن برای شاخص I تفسیر شد.

یافته‌ها

سوال: با توجه به تحقیقات انجام شده میزان تاثیر مداخلات روانشناختی بر کاهش گرایش به مواد مخدر چقدر است؟

جدول ۳: میانگین اندازه اثر تاثیر مهارت‌های حل مسأله بر عملکرد تحصیلی

متغیر مستقل	متغیر وابسته	تعداد مطالعات	میانگین اندازه اثر	Z
مداخلات روانشناختی	گرایش به مواد مخدر	۱۳	۰/۳۸	۳۳/۵۰۹

بر اساس اطلاعات جدول ۳ بهترین برآورد از تاثیر متغیر مستقل (مداخلات روانشناختی) بر متغیر وابسته (گرایش به مواد مخدر) برابر با ۰/۳۸ است که بر اساس جدول تفسیر اثر کوهن، متوسط ارزیابی می‌شود. بنابراین می‌توان گفت بر اساس نتایج این فراتحلیل، مداخلات روانشناختی بر کاهش گرایش به مواد مخدر تاثیر متوسطی داشته است.

بحث

با توجه به تحقیقات انجام شده میزان تاثیر درمان‌های روانشناختی بر کاهش گرایش به مواد مخدر مورد بررسی قرار گرفت. جدول ۲ میانگین اندازه اثر مطالعات را نشان می‌دهد. بر اساس اطلاعات این جدول بهترین برآورد از تاثیر متغیر مستقل (درمان‌های روانشناختی) بر متغیر وابسته (گرایش به مواد مخدر) برابر با ۰/۳۸ است که بر اساس تفسیر اندازه اثر کوهن، متوسط ارزیابی می‌شود. بنابراین می‌توان گفت بر اساس نتایج این فراتحلیل، درمان‌های روانشناختی بر کاهش گرایش به مواد مخدر تاثیر متوسطی داشته است.

^۱ -Hunter & Schmidt

با توجه به میزان اثری که در این فراتحلیل به دست آمده است (۰/۳۸) می توان گفت که مداخلات روانشناختی برای بهبود افرادی که از وابستگی به مواد مخدر رنج می برند تا حد متوسطی مفید خواهد بود. آنچه در این جا لازم به ذکر می باشد این است که؛ توجه به زمینه های فرهنگی و نگرش ها و عقاید در جوامع مختلف، می تواند در میزان تاثیر گذاری روش های مختلف درمانی، اثرگذار باشد. یکی از ویژگی های بارز فراتحلیل این است که امکان مقایسه ی کارایی الگوهای درمانی مختلف را در جوامع مختلف با پیشینه ی فرهنگی متفاوت فراهم می کند. تکرار اجرای فنون درمانی یک الگوی خاص روی نمونه هایی از یک فرهنگ واحد و انجام پژوهش های مختلف، این امکان را می دهد تا با فراتحلیل نتایج، دیدگاه کلی تری نسبت به کارایی آن الگو در آن فرهنگ خاص به دست آید. در این فراتحلیل نیز سعی شده است تا با یک پارچه کردن نتایج حاصل از اجرای درمان های روانشناختی میزان موفقیت این روش درمانی مورد بررسی قرار گیرد.

از میان ۱۳ پژوهش انجام شده بیشترین اندازه اثر محاسبه شده (۰/۷۷) و مربوط به پژوهش فرشته آیین و همکاران می باشد. در این مطالعه از روش زوج درمانی استفاده شده بود.

در نهایت پیشنهاد می شود تا از تکرار موضوعات مختلف استقبال شود تا نمونه های بیشتری از جامعه مورد نظر بررسی شود و با در کنار هم قرار دادن نتایج حاصل از نمونه های مختلف، دید بهتری نسبت به واقعیت جامعه در دسترس قرار گیرد. همچنین بر اساس یافته های این فراتحلیل درمانگران می توانند الگوهای درمانی مناسبی را انتخاب کنند تا نتیجه ی بهتر و قابل اطمینان تری بدست آورند.

منابع و مآخذ

ازکیا، م. توکلی، م. (۱۳۸۵). فراتحلیل مطالعات رضایت شغلی در سازمان های آموزشی. *نامه ی علوم اجتماعی*، ۲۷، ۲۶-۱.

فولادچنگ، م. (۱۳۸۴). بررسی تاثیر آموزش فراشناختی بر پیشرفت تحصیلی درس ریاضی. *فصلنامه ی نوآوری های آموزشی*، ۱۴، ۱۶۲-۱۴۹.

Ankem, K. (۲۰۰۵). Approaches to meta-analysis: A guide for LIS researchers. *Library & Information Science Research*, ۲۷(۲), ۱۶۴-۱۷۶.

Carr, A. B. (۲۰۰۲). Systematic reviews of the literature: The overview and meta analysis. *Dental Clinics of North America*, ۴۶, ۷۹-۸۶.

Doran, N., McChargue, D., & Cohen, L. (۲۰۰۶). "Impulsivity and the reinforcing value of cigarette smoking". *Addictive Behaviors*, ۳۲(۱):۹۰-۸.

Fox, H. C., Talih, M., Malison, R., Anderson, G. M., & Kreek, M. J. (۲۰۰۵). Frequency of recent cocaine and alcohol use affects craving and associated responses to stress and drug-related cues. *Psychoneuroendocrinology*, ۳۰, ۸۸۰-۸۹۱

Jackson, Jeffrey L; O'malley, Patrick; Wei, Gina; et al. (۲۰۰۴) Meta analysis. Society of General Internal Medicine.

Koretz, R. L. (۲۰۰۲). Methods of meta-analysis: An analysis. *Current Opinion in Clinical Nutrition and Metabolic Care*, ۵, ۴۶۷-۴۷۴.

Perry, J. L., Larson, E. B., German, J. P., Madden, G. J., & Carroll, M. E.(۲۰۰۵). "Impulsivity (delay discounting) as a predictor of acquisition of IV cocaine self administration in female rats". *Psychopharmacology (Berl)*, ۱۷۸(۲-۳):۱۹۳-۲۰۱.

Sharon, L., & Normand, T. (۱۹۹۹). Tutorial in biostatistics: Meta-analysis formulating, evaluating combining and reporting. *Statistic in medicine*, ۱۸, ۳۲۱- ۳۵۹.

Waxman, S. E.,(۲۰۰۹)." A Systematic Review of Impulsivity in Eating Disorders." *Impulsivity in Eating Disorders*, Rev. ۱۷pp: ۴۰۸-۴۲۵

Wolf, F. (۱۹۸۶). *Meta- analysis*. London: Sage Publication.

Wurmser, B., & Zucker. (۱۹۸۶). *Abnormal psychology*. Forth edition.